

ИГРЕ ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ

Географске целине: Централна Србија је у XIX и XX веку имала доминантну историјску, политичку и економску улогу у односу на остале крајеве Србије. Градови Србије као трговачки центри били су насељени разноликим живљем и изложени разним утицајима и променама. Села су била више изолована, спорије се развијају и чувају традиционалне вредности (нарочито у време турске владавине); у XIX веку настају *патријахалне вароши* где се сударају градски и сеоски интереси; у овом делу Србије обнавља се и српска државност, постаје узор за многе делатности, па и игре спонтано прелазе у остале области и утичу на локалне репертоаре; у вези са тим су синоними *Шумадија, Поморавље* (по највећим областима), па је изведен назив *шумадинка/ шумадијско* за игре које долазе из централне Србије, без обзира на тип игре.

Предеоне целине: 1) БЕОГРАДСКА ПОСАВИНА); 2) БЕОГРАДСКО ПОДУНАВЉЕ; 3) КОСМАЈ; 4) КАЧАР; 5) ШУМАДИЈСКА КОЛУБАРА; 6) ГОРЊА ЈАСЕНИЦА; 7) ДОЊА ЈАСЕНИЦА; 8) ЛЕПЕНИЦА; 9) ГРУЖА; 10) ЛЕВАЧ (РЕКОВАЦ); 11) ТЕМНИЋ; 12) БЕЛИЦА; 13) РЕСАВА ; 14) ПОМОРАВЉЕ ВЕЛИКЕ МОРАВЕ; 15) АЛЕКСАНДРОВАЧКА И КРУШЕВАЧКА ЖУПА; 16) ТАКОВО; 17) РУДНИЧКО ПОМОРАВЉЕ.

Становништво: потомци три миграционе струје: *динарске, косовско-метохијске и вардарско-моравске*. Линија Авала-Космај-Букуља-Венчац-Опленац-Црни врх-Гружа-Лепеница-Западна Морава (код Трстеника), дели становништво централне Србије: западно је динарско становништво, у Левчу и Темнићу је косовско-метохијско, Белица је насељена вардарско-моравским, а у долини Мораве дошло је до мешања свих наведених струја. Услед прожимања и мешања различитих менталитета, створен је посебан тип, бистрог ума, проницљив и снажљив, што се одразило и на играчки репертоар, нарочито на стил играња.

ОБРЕДНЕ ИГРЕ: календарске обредне игре почећемо *покладним играма/ поворкама: *шилкани- комендијаши- направљачи*; они носе *копиле*, просе за њега и изводе игре локалног репертоара. 70-тих година забележене су посебне игре за покладе, на отвореном, у центру села, играју само ожењени мушкарци и удате жене,(младеж не!):

Гружа: 1) *Радава-* мушка игра, вијугава линија, дијалог коловође и кеца; скакутање с ноге на ногу, ласциван текст, има је и у другим крајевима.

2) **Кобиле**- женска игра, вијугава линија, све имају штапове: прва у линији је *продавац*, а остале су *кобиле*; мушкарци са стране их *купују*, пипају, загледају зубе, сапи; када неко од њих изабере, оне га смотају у коло и изударају.

3) женска слава *Куриловдан*- заједничка гозба.

Космај (О. Младеновић): 1) **Паунице**- женска игра, затворено коло, у средини је једна *пауница*. Мушкарци су посматрачи, хоће да ухвате неку од *пауница*.

2) **Коло баба Радаве**- исто као горе наведено;

3) **Корњача**- мешовита игра; најсмотанијег мушкарца направе на корњачу: ставе му корито на леђа, хода четвороношке, завирује под сукње. Онда га жене изврну и полију га водом уз речи: *Корњаче воле воду!*;

4) **Сејање конопље**- мешовита игра; изабери неки простор, једна жена *сеје конопљу*, мушкарци опонашају птице и хоће да је покљуцају- покретима се имитира раст конопље, обрада конопље, док је ови нападају, ваљају се са њом. * У Такову се ова игра зове **Конопљарице**.

Околина Београда: поворке су *Арати*, немају посебне игре за покладе само *коло у три*.

*Обичај терања змија- пали се ђубре; у околини Београда терање почиње од Тодорове до Лазареве суботе.

*Додоле:

Таково: иду три девојке, пре опхода се причесте у цркви, а уместо кућа, обилазе записе; на првој раскрсници закопају рака → киша ће толико падати да ће га ископати!

*Краљице- ове поворке су увек ишле у исто време, о празнику Духови:

Остружница (Обреновац, Вуков опис): 15 девојака, главне личности су: *краљ, краљица* (најмлађа), *барјактар, дворкиља + певачице, играчице*. Обилазиле су куће, играле, певале, добијале новац. Играње је у полукругу, краљ и барјактар су неповезани (краљ држи мач, барјактар барјак) и игра се изводила у леву страну → хтонски карактер, а песма је: **Краљице, банице, устајте, прошетајте од двора до двора**.

Краљице из Посавине, Подунавља, Поморавља: главна личност *краљица* је најмлађа; око ње се игра, док она седи на столицу. Има и *дворкињу*, и провлачи се испод руку осталих девојака → иницијација у свет удавача (што су све остале); у многим крајевима, обавеза краља је да се уда, у супротном не ваља за заједницу!

Добра (Голубац, О. Младеновић): 8 девојака, на челу је најмлађа *краљичица*, иза су 2 *краља*, 4 *краљице* (коловођа, доколовођа и 2 отпевача).

Средовечна жена *тетка* учила их је песмама. Све носе *краљичину капу*- фес без кићанке, траке са прапорцима, пешкире, а краљеви имају и дрвене сабље или ножеве; око врата су низови прапораца- краљеви имају три, краљице два а краљичица један низ. Игра се у полукругу, тако што цупкају у месту; на крајевима су краљеви који се и мачују.

* Свадба (животни циклус):

- субота је дан када су се плели венци, китила врата и тада се играло код девојачке куће- смиреније, нема посебних текстова и песама. У Крушевачком крају правио се *саборник* (колач са рачвастим дрвцем који се кити јабукама, цвећем), обично на дрвљанику, где се игра и пева *Кићена совра, ређана*.

- Одвајање девојке од рода- у Такову се играла *Шетанка, Вођица*; у Лазаревцу- *Испараћајно коло*.

- Свођење младенаца: *Шарено коло*- обично игра локалног репертоара, назив је добило по ушараности играча: мушко-женско-мушко-женско...

У околини Београда 59' године забележена је игра *Скидај млада венац* (тротактни/ четвортактни образац уз певање);

села централне Србије: локална игра, често градског порекла, која се у другом делу одваја на парове(нпр. *Ајд' на лево*);

Гружа, Лепеница: *Ти момо, ти девојко*, играју ожењени и удате и морају да имају пород.

- Последњи дан свадбе, у многим крајевима, играле су *Ашчије* (они који су спремали свадбу) игру *Пауна* – круг са играчем у центру.

*Игре за претке

Рудник: за заветине, задушнице *Брдо ељеново*- игра има капију као фигуру.

*Проигравања

Млада дошла те године у нови дом први пут се појављује да игра на празник Ваведење (4. децембар), а друга прилика (*поправни*) је за св. Саву. Граница између западне и централне Србије за ову прилику иде линијом Косјерић- Крагујевац: на северу излазе за св. Саву, а на југу Ваведење- *младино огледеније!* Она одлази у цркву на причест заједно са свекрвом, на глави јој је венац са венчања; у порти, сродник поведе коло и сви се хватају да играју. Посматрачи гледају која је млада најбоља → прилика за упознавање младе са заједницом и њено прихватање у исту.

За мушкарце на Руднику играју *коло на колу* где се показује снага, издржљивост вештина, зрелост.

ЗАБАВНЕ ИГРЕ: централна Србија је колевка градских игара и одатле се тај утицај ширио даље у концентричним круговима. Градске игре имају много више тактова од сеоских, јасну симетрију и више делова; најчешће је у првом делу *Шетња* или *Девојачко коло*, симетрично за десном и левом руком, а у другом делу се игра у месту, садржи треперења, окрете и сл.

Окосницу забавног репертоара забавних игара чине следећи типови:

1) **ШЕТЊА**(*Шета, Повоз, Повозно коло, Шеталица, Одмор, Девојачко коло, Нова Влахиња, Ајдемо те цурице*)- образац од 4т (2+1+1) или 8т (4+2+2), несиметрично кретање, такт 2/4, вокално-инструментална пратња, ређе инструментална.

2) **КОЛО У ТРИ/ ШЕСТ** (*Кукуњеш, Моравац, Жикино коло, Чарлама, Цамбаско коло, Небеско коло, Коло у три, Коло у шест, Посеј'о деда, Крива крушка, Крива кучка, Ој, Јело, Јелице*)- образац од 8 тактова, 4+4т (десно+2 место+2 лево+2 место), симетрично кретање, такт 2/4, ређе 3/8, пратња инструментална, ређе вокално-инструментална.

3) **СТАРИНСКА ВЛАИНА** (*Гајдица, Рудничанка, Колубарчица, Ситниш, Ситно напред, Крива, Качерац, Циганчица, Поломка*) 4т (2+2), може бити симетрична(2т лево+2т десно) или несиметрична (нпр. 2т десно+2т место, или 2т. десно +2т назад, итд.), такт 2/4, пратња инструментална или вокално-инструментална.

4) **ТРОЈАНАЦ** 5т (2т десно+ 3т место), такт 2/4, несиметрично.

5) **ОСМИЦА** (*Осмица 1, Осмица 2, 'Ајд на лево, Параћинка, Зец копа репу, Огањ гори*), има 16 т и два дела (8+8), у првом делу је обично кретање за десном и левом руком, симетрично, у 2/4 такту, а други део може имати 8т у месту, или опет симетрично за обе руке, а такт је 2/4 или 3/8; пратња је обично инструментална.

6) **БУРЂЕВКА** (*Бурђевка у месту, Бурђевка повозна...*), 8т (4т за десном руком+4т у месту), инструментална пратња.

7) **ПОП МАРИНКОВО КОЛО**, 2т, 5/8+7/8, несиметрично, инструментална или вокално- инструментална пратња.

8) **ЧЕТВОРКА** (*Тасино коло, Чачанка*), 4+4 такта, са треперењем.

9) **СРБИЈАНКА** (*Србијанка- за почетк балова, Кнежево коло, Краљево коло, Балканка*), 3т (2т десно+1т лево), такт је разноврстан (2/4, 3/8, 5/8, 7/8), несиметрично, пратња је инструментална.

10) **РЕТКО КОЛО**(*Моравскоколо, Народно коло*).

По својој заступљености, доминира тип **Коло** (у три/у шест) од 8т, безброј варијанти, разноврсна музичка пратња, многобројни називи. Игра **Шетња** користила је за отпочињање играчких скупова, којом мушкарци,

обично уз вокално-инст. пратњу, почињу играње, дајући тако посебан значај како почетку играња, тако и самој игри. Након њеног извођења следиле су друге игре по жељи коловође.

Јако су поштовани закони кола; истакнута је улога *коловође* који игру почиње са *кецом* (који *чува коло*) а у појединим крајевима постојао је још један играч *трећак* (између коловође и кеца). Улази се са спољне стране- с' леђа. Између коловође и трећека може да уђе само једна играчица, а коло се увећава и шири између трећака и кеца. Добри играчи су се јако ценили, а постоје и познате играчке породице. *Специфично је да нема забране играња за мајку када јој ћерка статса за коло!

Облик игре: најчешће је то отворено коло- полукруг; обредне игре се изводе у кругу са играчем у центру, као вијугаве линије, могу имати *капију кола*...

Држање: у литератури се моженаћи да су се у прошлости играчи држали за појас, међутим, кроз цео прошли век повезаност играча у колу била је за руке пуштене низ тело. Сродници су се могли држати *под руку*, а такав начин држања јавља се и при извођењу уводне игре на играчким скуповима- *Шетње*.

Пратња: у забавном репертоару доминира инструментална и вокално-инструментална пратња. Најзаступљенији инструменти за пратњу игре у прошлости били сусвирала и гајде, нешто мање двојнице. Велики музички утицај у овој области извршили су Цигани- виолинисти, први професионалци- забављачи у хановима, коначиштима у долини Мораве. Појава хармонике, почетком XX века допунила је њихов звук, а најистакнутији извођачи су: Миодраг Тодоровић- Крњевац, Радојка и Тине Живковић, Будимир Јовановић- Буца, Јовица Петковић, и др.

Стил: веома је занимљив- нигде се у Србији тако не кити и улешава, као у централној Србији: поскоци одозго и одоздо, преплети, заплети, треперење, поцупкивање, застајкивање, варалице, удари ноге о ногу, промена ритма у оквиру једног такта, усложњавањем корака... Ритмичка шема корака је најчешће четвртина- две осмине, што самојигри даје неку дозу опуштености, па посматрачу игра изгледа складно, спонтано, лепршаво, логично и некако природно. Међутим, за такво играње потребно је велико играчко умеће и својеврсно *проживљавање* игре и играња. Кроз такво маштовито украшавање испољава се и менталитет становништва централне Србије, љихово поимање лепог, њихова домишљатост испољена кроз

разноврсне украсе којима преобликују основни играчки образац тако да га је тешко препознати.

*Записи игара и литература по областима: Један део игара записале су сестре Јанковић, а том репертоару нешто додаје и Деса Ђорђевић.

-*Народне игре Шумадије и Поморавља*, Загреб, 1939; списак игара: *Шета (Шетња), Девојачко коло, Нова Влахиња, Кокоњеште, Палезанка, Моравац, Жикино коло, Тасино коло, Стара Влахиња, Чачанка, Моравско коло, Крњевачко коло, Шумадијско коло, Оријент, Колубарски одморак, Рудничанка, Старинска Влахиња, Гахдица, Крива, Трескавац, Грозница, Проломка, Заврзлама, Маказице, Криво куче, Крива крушка, Косо моја, Ој Јело, Јелена, Тројанац, Осмица 1, Осмица 2, Устај Дико, Шарено коло, Качерац, Поп-Маринково коло.*

-Гружа, (Грађа 3, 1992) : *Шетња(Повоз); Тројанац, Кукуњеш, Левакиња, Поп-Маринково коло, Џамбаско коло, Јежоле, Пишти пиле, Крива крушка, Колубарчица, Шарено коло, Чачанче, Јело, Јелена, Ти си Милка моја, моја, Дрдавке.*

-Левач: *Повозно коло, Тројанац, Ђурђевка у месту, Ђурђевка повозна, Стара Влајна, Осмца, Шестица, Секуричанка, Заплет, Преплет, Жикино коло, Циганчица, Хајдучки поздрав, Палиграј.*

-Белица (2003) : *Играло коло под видин, Левачка шетња, Дунда, Влаина, Поп-Маринково коло, Шукец, Дрдавка, Тројанац, Заврзлама, Ђурђевка, Мала башта, Учитељско коло, Тајче, Невескиња (Небеско коло), 32. класа , Бисерка, Јагодинско коло.*

- Лепеница (Грађа 8, 1995): *Шеталица, Ђурђевка, стара Влаина, Старе маказице, Жикино коло, Арапски кукуњеш, Народно коло, Коленике, радикалка, Шушкавац, Ситниш, Палеграј.*

-Крушевчка Жупа (Грађа 8, 1995): *Дунда, Циганчица, Тедена, Сплетка, Ајдемоте Милане, Бугарче, Зорице, девојко, Небеско коло, Ја испроси, Старински кукуњеш, Ђурђевка, Ђа у брда, ђа у нити, Гајдашко, Вишњица, Заврзлама, Мито, Митанче, Лазарка, чачак, Влаина, Србијанка, Шљепкавица, Палиграј.*

- Јасеница (Грађа 8, 1995) : *Старинска Влаина, атара трбушанка, Стара чергарка, Хватајте се девојке до мене, Шетаљка, Шумадијско*

гајде, Циганчица, Посади деда три леје лука, Голубарка, Заврзлама, Тројанац, Ајд' на лево.

-Ресава (Обичаји, песме и игре у Ресави) : Гајдашко, Влајна, Кукуњеш, У шес', Жикино коло, Поп Маринково, Маро Ресавкињо, Вишњичица род родила, Стара враголанка, Мито, Митанче, Ресавски дупликат, Поскочица (Пањевачко коло), Чачак, Демократско коло, Радикалско коло, Рузмарине, Тандрчак, Јелице, девојко, Заврзлама, Бурђевка, Дуње ранке, Максино коло, Ој, Јело, Јелице, Играј мала.

- Таково (Таково у игри и песми, 1994) : шетане игре: Одмор (Вођица), Девојачко коло, Момачко коло у одмору, Пошла цура цвеће брати, Ој, Јело, Јелице, радикал, Мој Милане, Укорак, Бујерка- уз вокално-инст. пратњу, служи за отпочињање играчких скупова. Ситно напред (око 10 варијанти обрасца): Полумчица напред, Полумчица, Колубарчица, Качерац, Ситно, Стари деда рибу пржи, Колубарац, Рудњачанка, Поскочица (најпопуларнија). Кола на две стране: Коло у шест, Моравац, У шест корака, На две стране, Шестица, Чукаричко коло, Арапско коло, Цамбас, Косо моја, Липов лист, Прекид коло, ретко коло, Чарлама, Радојкино коло. Игре: Левакиња, Србијанка, Анчице, душице, Стари заплет, Мангупско коло, Учитељско коло, Рузмарине, Дуње ранке, Хајд' на лево, Поскакуша, докторско коло, Недогривна, Јагодинка.

-Београдска околима (Зборник етнографског музеја, бр.3, Милица Илиев, Оливера Младеновић) : Додолско, Лазаричко, Шарено коло, Шета, Крњевачко, Шумадијско, Оријент.